Методик қўлланма

Аралаш таълим (blended learning) технологияси асосида ўқув жараёнини ташкил этиш

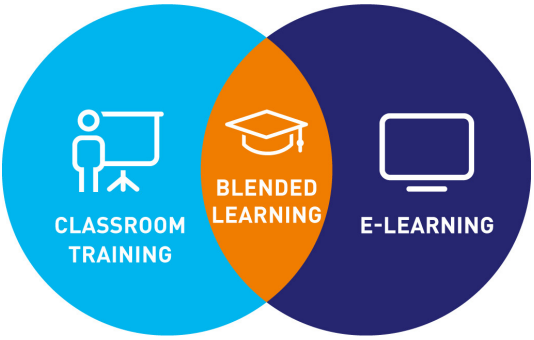

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ТАЪЛИМ, ФАН ВА ИННОВАЦИЯЛАР ВАЗИРЛИГИ ҲУЗУРИДАГИ ОЛИЙ ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТАДҚИҚОТЛАРИ МАРКАЗИ

АРАЛАШ ТАЪЛИМ (BLENDED LEARNING) ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Методик қўлланма

ТОШКЕНТ
“YETAKCHI NASHRIYOTI”
2024

УЎК: 378.018.4(072)(075)
КБК: 74.58я7
Х – 72
Холмиров, Бегали
Аралаш таълим (blended learning) технологияси асосида ўқув жараёнини ташкил этиш. [Матн]: методик қўлланма / Б.Холмиров. – Т.: “Yetakchi nashriyoti”, 2024. – 32 б.

ISBN 978-9910-9640-2-2

Мазкур методик қўлланмада олий таълим муассасаларида аралаш таълим (blended learning) технологияси асосида ўқув жараёнини ташкил этишнинг мазмуни ва аҳамияти очиб берилади. Шунингдек, қўлланма АКТ ва бошқа замонавий ўқув воситалари орқали тақдим этилган янги дидактик имкониятлар асосида анъанавий ўқув жараёнини инновацион таълим технологиялари билан бирлаштириш орқали ўқитиш масалаларини ўз ичига олган.

Ушбу қўлланма олий таълим муассасаларининг бошқарув ходимлари, профессор-ўқитувчилари, тадқиқотчилари ва талабалари ўқув жараёнларини ташкил этишда самарали фойдаланишлари учун тайёрланди.

Таҳрир ҳайъати:
Ш.Якубов, И.Зокиров, А.Амонов, Т.Ахмедов,
М.Хайитов, С.Мусамедов, А.Сабриев

УЎК: 378.018.4(072)(075)
КБК: 74.58я7

Олий, ўрта махсус ва профессионал таълим йўналишлари бўйича ўқув-услубий бирлашмалар фаолиятини Мувофиқлаштирувчи кенгашнинг 2023 йил 25 сентябрдаги 5-сонли раёсат мажлиси баёни ҳамда Олий таълим, фан ва инновациялар вазирининг 2023 йил 29 сентябрдаги 438-сонли буйруғи асосида нашрга тавсия этилди.

ISBN 978-9910-9640-2-2

© Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги ҳузуридаги Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари маркази, 2024 й.

КИРИШ

Таълим жараёнига рақамли технологиялар ва замонавий усулларни жорий этиш бугунги кунда олий таълимдаги долзарб масала ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрда “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ–5847-сон Фармонида олий таълимни тизимли ислоҳ қилишнинг устувор йўналишларини белгилаш, замонавий билим ва юксак маънавий-ахлоқий фазилатларга эга, юқори малакали кадрлар тайёрлаш жараёнини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, олий таълимни модернизация қилиш, илғор таълим технологияларига асосланган ҳолда, ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқларини ривожлантириш вазифалари белгиланган.

Таълим жараёнларини рақамли технологиялар асосида индивидуаллаштириш, масофавий таълим хизматларини ривожлантириш, вебинар, онлайн, “blended learning”, “flipped classroom” технологияларини амалиётга кенг жорий этиш зарур аҳамият касб этмоқда.

Таълим фаолиятини ривожлантиришнинг замонавий босқичи анъанавий таълим ёндашувларининг шакллари ва усулларини кучайтиришга имкон берувчи ахборот-коммуникация технологияларининг устунлиги билан белгиланади. Аралаш таълим (blended learning) технологияси талаба мустақил равишда онлайн тарзда ва профессор-ўқитувчи билан шахсан билим олиш воситаси ҳисобланиб, ушбу ёндашув орқали ўқув материалини ўрганиш вақтини, жойини, тезлигини ва усулини назорат қилиш имкони яратилади.

Хусусан, аралаш таълимда технология орқали талаба аудиторияда “жонли” дарсларда қатнашади, лекин, шу билан бирга, қўшимчасига компьютер ёки мобил қурилмалар орқали онлайн тарзда махсус ўқув дастурлари, платформалар ва таълим ресурслардан ўқув фаолияти давомида кенг қўллаш имкониятига эга бўлади.

АРАЛАШ ТАЪЛИМ (BLENDED LEARNING) ТЕХНОЛОГИЯСИНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ

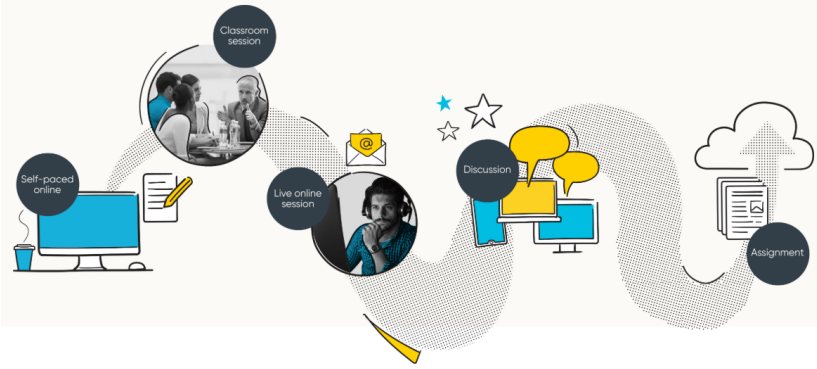
Аралаш таълим бугунги кунда олий таълим муассасаларида таълим олувчиларнинг ҳеч бўлмаганда қисман электрон-онлайн форматида ўқишига шароит яратади. Шу билан бирга, вақт, курс ва таълим тезлигини назорат қилиш элементлари мавжуд бўлган расмий ўқув дастури, қисман машғулотлар аудиториялардан ташқарида амалга оширилишини таъминлайди. Аралаш таълимда интеграциялашган таълим тажрибасини оммалаштириш учун турли усуллар қўлланилади.

Аралаш таълим талабаларни тўлиқ ўқув жараёнига жалб қилинишини таъминлайди. Бундай замонавий таълим технологияси “аудиториялардаги таълим тизими”, электрон таълим ва масофадан ўқитиш технологияларини бирлаштириш концепциясига асосланади ва мослашувчан дастурий таъминот билан тўлдирилади.

Аралаш таълимни Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепцияси асосида амалга ошириш давлат таълим стандарти талабларига тўлиқ жавоб беради.

Анъанавий ва электрон таълим усуллари ва технологияларини қўллаш, бир вақтнинг ўзида ушбу таълим шакллари афзалликларидан фойдаланишга замин яратади. Анъанавий таълим элементлари таълим олувчиларни мотивацияси учун хизмат қилиб, таълим олувчи ва профессор-ўқитувчиларнинг бевосита шахсий мулоқотларига асосланади.

E-Learning технологиялари турли имкониятлар ва сўровлар билан таълим олувчилар учун вақт ва жойдан ташқари мультимедиали контентни тақдим этади. Онлайн ва офлайн таълим элементларининг комбинацияси таълимни самарали, иқтисодий қулай қилиш имконини беради ва

таълим жараёнини интерактив, шахсга йўналтирилган ва манфаатдор томонлар учун мослашувчанлигини таъминлайди.

Бугунги кунда таълимда янги технологияларни қўллашнинг баъзи камчиликлари кузатилиб турилиши табиий ҳолдир.

Аралаш таълим модели орқали курсларни босқичма-босқич лойиҳалаш мумкин. Бу модель тўлиқ интерактив ва мультимедиали курсларга муҳтож эмас.

Таълим жараёнида аралаш таълим усулини қўллаш бир қатор вазифаларни ҳал қилишга шароит яратади.

Талабалар учун:

– таълим олувчиларнинг индивидуал таълим эҳтиёжлари ва ўқув материалларини ўзлаштириш суръатини ҳисобга олган ҳолда, таълимнинг мавжудлиги ва мослашувчанлигини ошириш орқали уларнинг таълим олиш имкониятларини кенгайтириш;

– кўп сонли фанлар танлови, уларнинг ривожланиш даражаси ва ўқув фаолиятини ташкил этиш усуллари билан индивидуал ўқув режаларни амалга ошириш;

– таълим жараёнини шахсийлаштириш — таълим олувчининг таълим мақсадини, унга эришиш йўлларини, таълим эҳтиёжини, манфаатини ва қобилиятларини инобатга олган ҳолда мустақил равишда белгилайди;

– баҳолаш тартиби ва натижаларнинг максимал объективлиги;

– таълим олувчиларнинг субъектив позициясини, яъни мустақиллик, ижтимоий фаоллик, когнитив фаолиятини шакллантиришни рағбатлантириш;

– ўқув материалларини ўзлаштиришдаги қийинчиликларни ҳамда билимлардаги бўшлиқларни бартараф этиш учун профессор-ўқитувчининг шахсий маслаҳатларини олиш.

Профессор-ўқитувчилар учун:

– педагог кадрларнинг малакасини ошириш;

– янги авлод давлат таълим стандартларини жорий этишга қаратилган малакавий компетенцияларни эгаллаш;

– янги таълим натижаларига эришиш мақсадида педагогик фаолият самарадорлигини ошириш;

– педагогик жараёнда назорат ва коммуникациянинг янги турларидан фойдаланиш;

– юқори мотивли таълим олувчилар билан сифатли ишлашни ташкил этиш;

– профессор-ўқитувчининг услубини ўзгартириш: билимларни узатишда таълим олувчи билан интерактив мулоқотга киришиш.

Ўқув жараёнини ташкил этишга:

– кўп тармоқли ўқитишни ташкил этиш орқали таълим олувчиларнинг қўшимча контингентини жалб қилиш;

– педагог кадрлар етишмаслиги муаммосини ҳал қилиш;

– бошқа таълим ва маданий эҳтиёжларни рўёбга чиқариш учун вақтни тежаш мақсадида ўқув фаолиятини кучайтириш.

Аралаш таълимни ташкил этишда электрон курслар, муайян лойиҳалар устида ишлаш, электрон китоблар, мобиль таълим, подкастлар, кундузги курслар, ўйинлар ва симуляцияларни ўрганиш кабилар муҳим аҳамият касб этади.

Аралаш таълимнинг онлайн таълим ва юзма-юз ўқитиш билан боғлиқ турли чекловларни енгиб ўтиши мумкинлиги тобора аён бўлмоқда. 1996 йилдан 2008 йилгача чоп этилган 1100 дан ортиқ эмпирик тадқиқотларнинг мета-таҳлили шуни кўрсатдики, аралаш таълим онлайн ўрганиш ёки юзма-юз ўқитишдан кўра самаралироқдир.

Blended learning энг яхши шахсийлаштирилган онлайн таълимни юзма-юз қўллаб-қувватлаш ва амалий дастур билан бирлаштиришдир. Унинг турли моделлари орқали талабаларга вақт, жой ва йўл бўйича маълум бир назорат берилади.

АРАЛАШ ТАЪЛИМНИНГ МОДЕЛЛАРИ

Замонавий педагогик технологиялардан фойдаланишда Буюк Британиянинг Салфорд университети талабаларда мазмунли дарс ўтиш учун 20 та стратегия ва усулларга асосланган бутун бир лойиҳавий жараёндан кенг фойдаланилади. Университет томонидан 2022 йилда ўтказилган тадқиқотга кўра, профессор-ўқитувчилар ўзларининг дарсларини бошқариш стратегияларини такомиллаштириш орқали талабалар нима кутишаётганини аниқ тушуниши, уларнинг диққатини жамлаши ва дарсларга қизиқиши ортгани кўзатилган. Бунда аралаш таълимнинг самараси 90% ни кўрсатган. Асос сифатида танланиши мумкин бўлган аралаш таълимнинг типик моделлари мавжуд.

Аралаш таълим бўйича бир гуруҳ (50 нафар) талабалар ўртасида ўтказилган сўровнома натижалари, ушбу таълим технологиясининг самарали эканлигини исботлайди:

Саволлар	**Талабаларнинг жавоблари (%)**
Менга қийин бўлган мазмун ва кўникмаларни мустақил равишда ўрганишга ёрдам берди	97%
Ҳозирги тушуниш даражамга асосланиб, ўз тезлигимда ўрганишимга имкон беради	95%
Агар дарсга қатнаша олмасам (ўтказиб юборсам), менга осонлик билан етиб олишимга имкон беради	92%
Ўқитувчим билан кўпроқ дарсни индивидуал ўтказиш имконини беради	92%
Тенгдошлар (шериклар, кичик гуруҳ ва бошқалар) билан ҳамкорлик қилиш учун кўпроқ имкониятлар яратади	92%
Устозим билан яқинроқ муносабатлар ўрнатишимга ёрдам берди	81%
Менга анъанавий маърузага асосланган дарсдан кўра кўпроқ нарсани ўрганишга ёрдам беради	73%

Аралаш таълим (Blended learning) анъанавий ўқитиш ва юқори технологияли онлайн таълимни бирлаштирган усулдир. Бу усул орқали талабаларга самарали ўқув муҳитини яратиш ва ўқув тажрибасини шахсийлаштириш учун кўпроқ мослашувчанлик имконияти берилади.

Бугунги кунда, АҚШ, Буюк Британия, Янги Зеландия, Япония, Финландия, Швеция, Франция каби ривожланган давлатларнинг университет олимлари томонидан аралаш таълим (Blended learning) методикасининг моделлари дарс жараёнида кенг фойдаланилади. Ушбу аралаш таълимнинг кўплаб модели мавжуд бўлиб, қуйида уларнинг 12 таси тавсифланади. Шундан, 6 таси TOP-1000 даги университетлар томонидан кўп фойдаланиладигани бўлса, кейинги 6 та моделни қўшимча сифатида тавсия этишади:

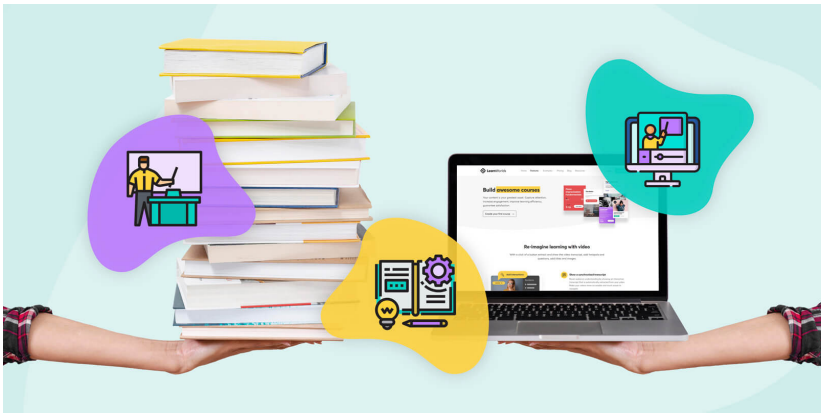
1. Юзма-юз ҳайдовчи (Face-to-Face Driver) модели — бу университетларда анъанавий ўқитишнинг энг яқин тури бўлиб, талабаларга ўз таълим тезлигини назорат қилиш имконини берувчи технология билан тўлдирилган профессор-ўқитувчи бошчилигидаги ўқув машғулотлари ҳисобланади.

Ўқув дастурининг катта қисми профессор-ўқитувчилар билан бевосита алоқада бўлган ҳолда таълим муассасасида ўрганилади, электрон таълим эса асосий дастурга қўшимча равишда ишлатилади. Ушбу моделда кўпроқ роль ўйнаш, маслаҳат бериш, амалий машғулотлар бажариш ва фикр-мулоҳазалар юритиш ишлари амалга оширилади.

2. Ротация модели (Rotation Model) — аралаш таълимнинг энг кенг тарқалган шакли ротация модели бўлиб, унда бир курс доирасида талабалар онлайн ва юзма-юз ўқитиш ўртасида алмашадилар. Юзма-юз компонент тўлиқ аудитория ёки кичик гуруҳларда ўқитиш, гуруҳ лойиҳалари ёки индивидуал репетиторликни ўз ичига олиши мумкин.

Бу модель талабаларга белгиланган жадвал бўйича станциялар бўйлаб айланиш имконини беради, бу ерда камида битта станция онлайн ўқув станцияси ҳисобланади. Ротацион модель ҳар қандай мавзуда ҳам ишлаши мумкин. Шунингдек, кўп мавзули машғулотларни амалга оширишда ҳам талабалар, ҳам профессор-ўқитувчилар учун одатлар ва маданиятларни шакллантириши мумкин.

3. Мослашувчан модел (Flex Learning) — бу шахсийлаштирилган таълим билан бир-бирининг ўрнида ишлатилиши мумкин бўлган атама ҳисобланади. Таълимни бошқариш тизимига кириш орқали талабалар ўзларининг нимани ўрганишларини танлашади ва назорат қилишади. Профессор-ўқитувчилар одатда саволларга жавоб бериш учун мураббий сифатида қатнашади.

4. Онлайн лаборатория модели — ушбу сценарийда талабалар тўлиқ онлайн ўрганишади, лекин курс ишларини бажариш учун махсус компьютер лабораториясига борадилар. Бошқа фан профессор-ўқитувчилари ҳам лабораторияни назорат қилишлари мумкин. Бу нафақат мактабларга етарлича профессор-ўқитувчилари бўлмаган курсларни таклиф қилиш имконини беribгина қолмай, балки талабаларга бошқа талабаларнинг таълим муҳитига таъсир қилмасдан, ўзларига мос бўлган суръатда ва фан соҳасида ишлаш имконини беради.

Лаборатория айланиш моделида талабалар аудитория ва компьютер лабораторияси ўртасида белгиланган вақт оралиғида айланишади, бунда талабалар асосан онлайн тарзда ўрганадилар. Аудитория хонаси одатда бошқа ўқув фаолияти учун ажратилган бўлади.

Лаборатория айланиш модели ва станцияни айланиш модели ўртасидаги фарқ:

Станцияни айланиш моделида талабалар маълум бир аудиторияда айланишади, лаборатория моделида эса улар ўзларининг онлайн ўрганишларини ўтказадиган ўқув лабораториясини айланишади.

Ушбу аралаш ўқитиш модели бутунлай рақамли бўлиб, профессор-ўқитувчининг ўзаро таъсири жуда кам ёки умуман бўлмайди ва машғулотдан олдин, машғулот давомида ёки машғулотдан кейин амалга оширилади. Талабалар мобил телефонлар (m-learning), ноутбуклар ёки планшетларда контентга киришлари мумкин. Ушбу услуб ўрганишни жалб қилади ва мустаҳкамлайди.

5. Таълим менюси модели (Self-blend модели) — аралаш таълимнинг ўз-ўзидан аралашган модели талабаларга университетларидаги дарс жадвалидан ташқари сабоқ олиш имкониятини беради. Ушбу

талабалар анъанавий мактаб муҳитида қатнашса-да, улар масофадан туриб онлайн курслар орқали олган билимларини мустаҳкамлашни афзал кўришади.

Аралаш таълимнинг ушбу усули муваффақиятли бўлиши учун талабаларнинг ўзини-ўзи руҳлантириши лозимлигини талаб қилади. Self-blend модели қўшимча курсларда қатнашмоқчи бўлган ёки анъанавий курслар каталогида ёритилмаган, фан соҳасига қизиққан талаба учун идеал ҳисобланади.

6. Бойитилган виртуал таълим модели — талабаларнинг таълим олиши онлайн бўлиб, талаба фақат белгиланган кунларда олий таълим муассасасига бориши керак бўлади. Технология туфайли ўрганиш ҳар қандай жойда, исталган вақтда ва турли суръатларда содир бўлади. Ушбу модель доирасида талаб қилинадиган юзма-юз вақт одатда иккита асосий мақсадга хизмат қилади: биринчидан, гуруҳга асосланган иш ёки профессор-ўқитувчи бошчилигидаги кўрсатмалар билан талабаларнинг ўрганиш тажрибасини бойитиш; иккинчидан, мунтазам равишда шахсан текшириш орқали талабаларнинг билимини белгилаш.

7. Гамификация ўйинга асосланган модел — талабаларни рағбатлантиришнинг энг самарали усулларидан бири бу уларга ўйнашга рухсат беришдир. Баллар ёки даражалар каби ўйин элементларидан фойдаланган ҳолда, талабалар озгина рақобатни ҳис қилишади ва материални ўз вақтида синаб кўришга кўпроқ мотивация олишади.

Одатда ўйин ўйнаш мустақил ўйинни ўз ичига олган ҳолда, аралаш курсларда энг яхши ишлайди.

8. Лойиҳага асосланган аралаш таълим — бу талаба онлайн таълимдан лойиҳага асосланган ўқув топшириқларини ишлаб чиқиш, тақрорлаш, нашр этиш учун юзма-юз кўрсатма оладиган ва ҳамкорликдан фойдаланадиган моделдир.

Лойиҳалар давлат ва маҳаллий стандартларга жавоб берадиган тарзда ишлаб чиқилиши керак. Материални бирлаштирганда, мутахассислардан фойдаланиш, талабанинг ўз ғояларини эълон қилиш, ҳимоя қилиш, кенгайтириш, бу ғояларни реал дунё контекстида тақдим этиш ва кейин орқага қайтиб, унинг ҳаракатларини қайта баҳолаш қобилияти.

9. Ичкаридан ташқарига (Inside-out Blended Learning) — аралаш ўрганишда тажрибалар жисмоний аудиториядан ташқарида “тугатиш” ёки “тугаши” режалаштирилган бўлса-да, барибир ҳам жисмоний, ҳам рақамли маконларнинг ноёб афзалликларини талаб қиладиган ва улардан фойдаланадиган моделдир.

Моделнинг мақсади етарлича содда — соф академик малака эмас, балки унинг ўрнига ҳақиқий ўзини-ўз билиш, турли хил маҳаллий ва глобал ўзаро боғлиқлик, мослашувчан танқидий фикрлаш ҳамда адаптив медиа саводхонлиги ҳисобланади.

Ушбу моделда университетда дарс берилмайди. Бу ерда оилалар, бизнес раҳбарлари, гуманитар ташкилотлар, қўшнилар, мураббийлар, олий ўқув юртлари, уларнинг барчаси ўз жамияти аъзоларининг ютуқларига ва касбий фаолиятига гувоҳ бўлишлари орқали бир-бирларини қўллаб-қувватлашлари учун бирлашадилар.

10. Ташқаридан ичкарига модели (Outside-In Blended Learning)да талабалар ҳар куни фойдаланадиган академик бўлмаган жисмоний ва рақамли муҳитда машғулот "бошланиши" режалаштирилади, аммо аудиторияда якунланади.

Аралаш таълимга бундай ёндашув ишнинг иккита усулини ўз ичига олади. "Ташқарида" лойиҳалари аудиториядан ташқарида бўлиб, аудиторияда тугайди. Бунинг тескариси "Inside out" аудиторияда бошланиб, ундан ташқарида тугайди.

11. Ўзлаштиришга асосланган тараққиёт модели — талабаларга анъанавий вақт тузилмаларига асосланган ҳолда эмас, балки мазмунини ўзлаштирган ҳолда, ўз суръатларида ўрганишда олдинга силжиш имконини беради. Аралаш таълимнинг муҳим қисми ўзлаштиришга асосланган тараққиётдир.

Ўзлаштиришга асосланган тараққиёт — бу талабаларнинг ўрганишдаги муваффақияти ҳақида фикрлашининг бошқача усули бўлиб, у муҳим натижаларни қўлга киритишга замин яратади.

Ушбу моделда аниқлик жуда муҳим бўлиб, 5 та асосий элементи бор:

(Ҳар қандай янги ёндашув ёки моделда бўлгани каби, маҳоратга асосланган тараққиётни муваффақиятли амалга ошириш учун профессор-ўқитувчи баъзи асосий элементлар ҳақида аниқ билиши керак. Педагоглар ва раҳбарлар билан ишлаганда, профессор-ўқитувчи уларнинг ёндашувларини муҳокама қилишни бошлашдан олдин уларга бир нечта асосий саволларни беради, бу эса кейинги воқеалар учун замин яратади).

1. Талабалар нимани билишини ёки нима қила олишини хоҳлайсиз? (Ўқув мақсадларини аниқланг);

2. Талабанинг ўқув мақсадини "ўзлаштириши" нимани англатади? (Ҳар бир ўқув мақсади учун ўзлаштириш чегарасини аниқланг ва унга мисоллар келтиринг);

3. Талаба ўз маҳоратини қандай намоён этади? (Бу кенгайтириладиган бўлиши керак — ҳар бир талаба, ҳар бир мақсад);

4. Профессор-ўқитувчи маҳоратни қандай баҳолайди? (Бу кенгайтириладиган бўлиши керак — ҳар бир профессор-ўқитувчи, ҳар бир талаба, ҳар бир мақсад);

5. Талабаларнинг ўқиш жараёни ҳақидаги маълумотлари қандай бошқарилади, кўрсатилади ва фойдаланилади? (Юқорида айтиб ўтилганидек, маълумотлар ва технология инфратузилмасига қандай мурожаат қилишингизни ҳал қилинг).

12. Қўшимча таълим модели — юзма-юз аудиторияни бойитиш учун онлайн курс компонентларидан фойдаланади. Қўшимча моделда, одатда, аудиторияда йиғилиш вақтининг ҳақиқий қисқариши бўлмайди.

Бунда қилинадиган ишлар:

– мослашувчанлик таклиф қилинади, аудиторияга кирганда талаб бўйича ўрганиш кўриб чиқилади;

– ўзаро алоқани чуқурлаштириш учун аудиториядаги онлайн ҳамкорлик ёқилади;

– вақт самарадорлигини оширишда дарс вақтидан яхшироқ фойдаланиш учун асосий тушунчалар ёки асосий материаллар онлайн тарзда намойиш этилади;

– кўриб чиқиш ва такрорлашаётганда талабалар талабига биноан киришлари учун мураккаб мавзуларни ёритиш учун онлайн модуллардан фойдаланиш лозим.

Ҳар бир модель аралаш таълим технологиясининг уч компонентидан бирининг устунлиги билан ажралиб туради:

1. Таълим жараёни иштирокчиларининг бевосита ўзаро шахсий таъсири.

2. Компьютер-телекоммуникация технологиялари ва электрон ахборот-таълим ресурслари воситасида интерактив ҳамкорлик.

3. Ўзини ўзи бошқариш ва тарбиялаш.

Бундай таълимда таълим олувчилар тингловчи ўқитувчи-тьютор ва деканат ходимлари эса ўқув жараёнининг ташкилотчилари бўлишади.

Профессор-ўқитувчининг фаолияти юқори технологияли ахборот-таълим муҳитида таълим олувчиларнинг кундузги ва масофавий таълим фаолиятини мувофиқлаштириш, индивидуал таълим траекторияларини қуриш, ахборот-таълим ресурсларидан фойдаланган ҳолда, турли фаолият турларини ташкил этиш, электрон таълим мазмунини танлаб олишдан иборат.

Аралаш таълим шароитида профессор-ўқитувчи таълим олувчининг ривожланиши ва ўқув материалларининг ўзлаштириш суръати, видеоконференция, форум, чат ва бошқа ахборот-таълим шароитлари орқали тескари алоқани таъминлайди. Бундан ташқари, профессор-ўқитувчи доимий тарзда таълим жараёнининг мониторингини олиб боради ва таълим олувчи фаолияти натижаларини ҳар томонлама таҳлил қилади, тармоқ фаолияти маълумотларини, тест назорат ишларининг сифатини, у ёки бу топшириқларни бажаришдаги уринишлар сонини ва қўшимча таълим ресурсларига мурожаатларни текшириш орқали ҳар бир таълим фаолияти устидан комплекс таҳлил амалга оширади.

Хорижий тадқиқотларда анъанавий ёндашув “teacher-centered” (профессор-ўқитувчига қаратилган) деб аталади. Бундай ёндашувда профессор-ўқитувчи ўқув жараёнининг бошқарувчисига айланади. Аралаш таълим моделида эса ёндашув “student-centered” (талабага йўналтирилган) талабалар томонига ўзгаради. Анъанавий таълимда таълим олувчи ўқитилади, аралаш таълимда эса унга ёрдам берилади. Таълим жараёнининг иштирокчиси — “Active Student” (фаол талаба) ўқув жараёнини мослаштириши ва ўқув вақтини мустақил равишда режалаштириши мумкин. Таълим олувчининг мустақил ишлари ўқув материалларни онлайн ўзлаштириш, чат ва форумларда ишлаш, электрон почта орқали мулоқот қилиш, онлайн тестлардан ўтишлардан иборат бўлади.

E-mail, чат, форум таълим олувчиларнинг ахборот-коммуникация воситалари ёрдамида ишлаши ва уларнинг ўзаро мулоқотларини амалга оширувчи асосий элементлар ҳисобланади. Бу элементларнинг шахсий мулоқотдан асосий фарқи асинхрон, анонимлик эффекти, "жонли" мулоқотнинг йўқлиги, катта аудиториянинг мавжудлиги билан гавдаланади.

Аралаш таълим моделининг асосий элементлари муҳим аҳамият касб этиб, қуйидагилардан иборат:

1. Маъруза машғулотлари: маъруза материаллари тақдимот ёки онлайн курс шаклида тузилади.

2. Семинар машғулоти (face-to-face sessions): ушбу кўринишдаги машғулотлар маърузалар билан бирлаштирилиши мумкин. Фаннинг муҳим хусусиятлари ва мавзуларини муҳокама қилиш кўникмаларни амалда қўллаш назарда тутилади.

3. Фанларнинг ўқув материаллари (дарсликлар ва ўқув қўлланмалар): материаллар босма ва электрон кўринишда тақдим этилади ва турли мультимедиали иловалар қўлланиши мумкин.

4. Профессор-ўқитувчи ва талабалар орасидаги онлайн-мулоқот.

5. Шахсий ва гуруҳ онлайн-лойиҳалари (collaboration): интернетда ишлаш кўникмаларини ривожлантириш, турли манбалардан олинган маълумотларни таҳлил қилиш, гуруҳ билан ишлаш, вазифаларни тақсимлаш ва ишни бажариш учун жавобгарликни ҳис қилиш.

6. Виртуаль аудитория: талабаларни турли хил интернет-коммуникация воситалари ёрдамида профессор-ўқитувчи билан мулоқоти.

7. Аудио-видео маърузалар, тақдимотлар ва симуляциялар.

Онлайн машғулотлар учун муайян материалларни мустақил ўзлаштириш ёки вазифаларни мустақил бажариш зарурдир. У "савол-жавоб" схемасига кўра ёки маълум мавзуни муҳокама қилиш орқали ўтказилиши мумкин. Аралаш таълимда топшириқларни бажариш муддати белгиланади. Онлайн дарс уч босқичга бўлинади: ишдан "олдин", иш "давомида", ишдан "кейин".

Таълим олувчи ва профессор-ўқитувчининг ҳамкорлигини ташкил этиш учун ижтимоий тармоқлар, контент, "Wiki"лар ва блоглар каби Web 2.0 ҳамкорлик воситалари ишлатилади. Таълим олувчиларнинг академик иш фаолиятини баҳолаш онлайн, ҳамда аудиторияда амалга оширилиши мумкин.

АРАЛАШ ТАЪЛИМ (BLENDED LEARNING) ТЕХНОЛОГИЯСИНИНГ АФЗАЛЛИКЛАРИ ВА КАМЧИЛИКЛАРИ

Аралаш таълим замонавий таълим технологияларини анъанавий таълим усуллари билан уйғунлаштиради. Ҳар қандай ўрганиш усули сингари, аралаш таълим ҳам ўзига хос афзаллик ва камчиликларга эга бўлиб, аралаш таълим ёндашувини қўллашда эътиборга олиш муҳимдир.

Аралаш таълимнинг қандай афзалликлари бор?

1. Катта гуруҳлар учун жуда мос келади.

Биринчи афзаллик шундаки, аралаш таълим қисқа вақт ичида кенгроқ аудиторияни қамраб олишга ёрдам беради. Нега? Чунки анъанавий усуллардан фарқли ўлароқ, аралаш таълим мураббийнинг доимо ҳозир бўлишини талаб қилмайди. Анъанавий аудиториялар бир вақтнинг ўзида чекланган миқдордаги одамларни ўзига сиғдира олади.

Баъзи ўқув мавзулари учун онлайн тренингга тўлиқ ўтиш мумкин эмас. Масалан, баъзи машғулотлар амалий кўникмаларни талаб қилади.

Бундай ҳолда, сиз ўқув таркибининг бир қисмини таълимни бошқариш тизимида нашр қилишингиз мумкин. Бу сизга тренингнинг назарий қисмини кенгайтиришга ёрдам беради. Сизнинг ходимларингиз мустақил равишда ўрганиш билан банд бўлса-да, сиз ўзингизни бошқа вазифаларга бағишлашингиз мумкин.

2. Яхшироқ тайёргарлик ва фикр-мулоҳаза (фойдали муҳокамалар учун кўпроқ вақт бор).

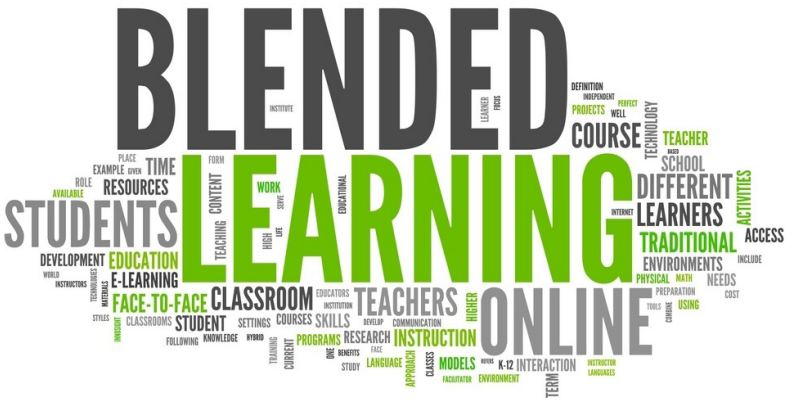
Яна бир муҳим афзаллик шундаки, аралаш таълим анъанавий тренинг қийматини янада оширади. Одамлар мустақил равишда топшириқларни бажара олсалар, аудиторияга бир хил билим даражаси билан келишлари мумкин. Фойдали муҳокамалар ва ўрганганларини амалда қўллаш учун кўпроқ вақт бўлади.

Улар онлайн материаллар ва топшириқларни ўзлари бажаришса-да, сиз камроқ иш қилишингиз ва дам олишингиз мумкин. Шунга қарамай, қўшимча маълумотга муҳтож бўлган талабаларга ёрдам бериш ҳам мумкин, бу аралаш таълимнинг асосий афзалликларидан биридир.

Биринчи машғулотлар натижаларига кўра машғулотингизни мослаштирганингизда, фикр-мулоҳазаларни тўлдиришингиз мумкин бўлади.

3. Технологияга қизиқмаган мухлислар учун жуда яхши.

Таълим соҳасидаги баъзи одамлар технологиянинг катта мухлислари эмас, гарчи улар унинг афзалликларини тан олишса ҳам. Бундан

ташқари, баъзи ходимлар ва мижозлар ҳам буни ёқтирмаслиги мумкин, асосан улар юзма-юз машғулотларга ўрганиб қолган бўлишади.

Масалан, айрим ишчилар ва анъанавий талабалар смартфон экранидан ўрганишдан кўра амалий машғулотларни кўпроқ қадрлашлари мумкин. Ҳеч ким технологиянинг афзалликларини инкор эта олмаслигини ҳисобга олсак, аралаш ёндашувни қўллаш бу муаммони ҳал қилиши мумкин.

4. Ходимлар ўзларининг тезлигини ўрнатадилар.

Бошқа одамлар билан ўрганиш қийин бўлиши мумкин, айниқса, улар турли хил ўрганиш услубларига эга бўлса. Бошқа томондан, баъзилар гуруҳда ўрганишни ёқтириши мумкин. Айланиш модели ташкилотлар учун мўъжизалар яратиши мумкин. Бу уларнинг ходимларига қийинроқ мавзуларни мустақил тушуниш учун вақт беради ва уларга ўз билим ва кўникмаларини бошқалар билан баҳам кўриш имконини беради.

Кўпчилик, агар улар одатдаги иш билан бир қаторда курсни тугатишга ҳаракат қилсалар, вақтларини бошқариш қийин бўлади. Онлайн драйвернинг аралаш ўрганиш модели билан сиз ўз ходимларингизга қачон ўқишни танлашда катта ҳажмдаги мослашувчанликни беришингиз мумкин.

5. Харажатларни камайтириш.

Аралаш таълим харажатларни камайтиришга ёрдам беради. Бу камроқ аудиториялар ёки ўқув марказларини, камроқ профессор-ўқитувчиларни ва камроқ вақтни талаб қилади. Ҳамма жойда камроқ пул сарфланади.

Аралаш таълим юқоридаги афзалликларга эга бўлса-да, унда бир қанча камчиликларни ҳам кузатиш мумкин.

Аралаш таълимнинг қандай камчиликлари бор?

1. Иш юкининг вақтинчалик кўпайиши (ўтиш босқичи).

Агар айрим профессор-ўқитувчилар аллақачон анъанавий ёндашувга ўрганиб қолган бўлсалар, уларга янги усулга ўтиш бироз қийинчилик туғдиради.

2. Мотивациянинг йўқлиги.

Яна бир камчилик шундаки, аралаш таълимни қандай йўлга қўйганингизга қараб бу сизнинг иштирокчиларингизнинг мотивациясини камайтириши мумкин. Ҳар бир аралаш таълим модели ҳар бир шахс, вазифа, мавзу ёки ташкилотга мос келмайди. Болалар учун китоб танлашда уларнинг ўқиш даражасини ҳисобга олган ҳолда, сизнинг ходимларингиз ёки мижозларингиз учун қайси ёндашув энг мос келишини ҳисобга олишингиз керак.

Қўллари билан ишлашга одатланган ходимлар экран олдида узоқ вақт ўтиришни ёқтирмасликлари мумкин. Тасаввур қилганингиздек, ўрганиш усуллари ва материалларини тайёрлашда буларни ҳисобга олиш керак.

3. Асосий технология билимлари.

Иштирокчиларингиз сабоқ олиш ва онлайн топшириқларни бажариш учун технология бўйича асосий билимга эга бўлиши керак. Сизнинг ходимларингиз буни қандай қилишни билмаса ёки қизиқмаса, экрандан кўп нарса ўрганмайди. Ушбу муаммони янги ўқитиш усуллари ва унинг афзалликлари билан тез танишиш орқали ҳал қилиш мумкин.

4. Плагиат ва ишончлилик муаммоси.

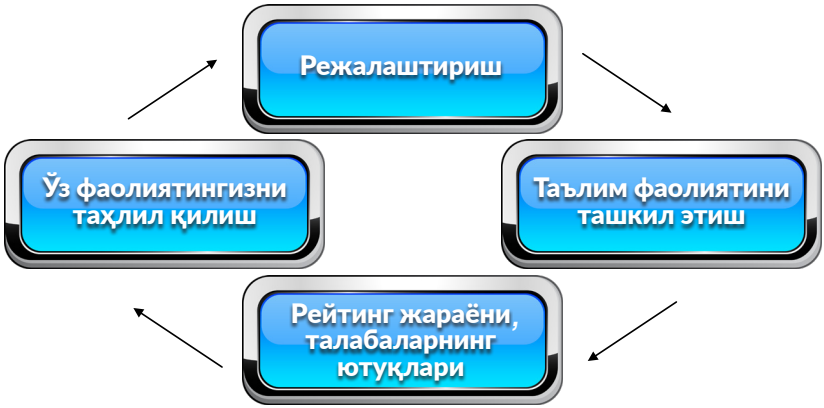
Плагиат электрон таълим оламида жуда машҳур муаммодир. Онлайн талабалар учун компьютер ёки смартфондан ўрганиш пайтида Интернетдаги нарсаларни қидириш васвасасига қарши туриш қийин бўлиши мумкин.

Академик ҳалолликни таъминлаш учун сиз плагиат текширувидан фойдаланишингиз мумкин. Таймерлар, тасодифий саволлар (шунинг учун барча иштирокчилар тест учун саволларнинг ҳар хил танловига эга бўлишади) ва веб-навигацияни блоклайдиган хавфсиз браузерлар иштирокчиларнинг онлайн тестлар ёки курслар давомида жавоб излашига йўл қўймайди.

АРАЛАШ ТАЪЛИМДА ЎҚУВ ФАОЛИЯТИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ

Ўқув жараёнини ташкил этиш бу ўқув фаолиятини режалаштириш, ўқув фаолиятини тўғридан-тўғри амалга ошириш, талабалар ютуқларини баҳолаш, кейинги режалаштиришда тузатиш мақсадида ўқув фаолиятини таҳлил қилиш ва баҳолашни ўз ичига олган технологик цикли ҳисобланади.

Умуман олганда, профессор-ўқитувчининг фаолияти қуйидагича ифодаланиши мумкин:

1-расм. *Профессор-ўқитувчи фаолиятининг ифодаланиши*

Режалаштириш бу профессор-ўқитувчи фаолиятининг асосий босқичидир.

Режалаштиришда ишлатиладиган асосий принцип бу “бошдан охиригача” режалаштиришдир. Аввало, профессор-ўқитувчи курснинг маълум бир қисмидаги ўрганишни тугатгандан сўнг қандай натижаларни кутаётганини аниқлаши лозим.

Режалаштирилган натижалар асосий саволга берилган жавоб билан боғлиқ: “Курснинг ушбу қисмини тугатгандан сўнг талабалар нимани ўрганадилар?”.

Ўқув мақсадлари бу дарс машғулотининг кутилган натижаси бўлиши лозим. Ўқув мақсадлари талаба фаолиятига йўналтирилиши ва “талаба қила олади” сўзидан бошлаб шакллантирилиши керак.

Ўқув мақсадлари аниқлангандан сўнг, баҳолаш тартиби режалаштирилади. Режалаштириш ва баҳолаш ўқув жараёнини бир-бирига боғлиқ ҳолда ташкил қилади. Тематик бўлимни режалаштиришда дарҳол

аниқлаш баҳоси курснинг маълум бир қисми ишлаб чиқишни тугатгандан сўнг амалга оширилади, дарсни режалаштиришда — шаклланти-рувчи баҳолаш ўқув материалини ишлаб чиқиш пайтида амалга оширилади. Ўқув мақсадлари баҳолаш мезонларини аниқлаш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Таълим мақсадлари ва уларнинг ютуқларини текшириш (баҳолаш) усулларини аниқлагандан сўнг профессор-ўқитувчи ўз фаолиятини режалаштиради.

Профессор-ўқитувчи фаолиятини аралаш таълим технологияси асосида режалаштириш қуйидаги кўринишда амалга оширилади:

2-расм. *Профессор-ўқитувчи фаолиятини аралаш таълим технологияси асосида режалаштириш*

Ҳаракат режаси — профессор-ўқитувчи талабаларга таклиф қиладиган ва аудиторияда ташкил этадиган тадбирлар тўплами деб тушунилади. Профессор-ўқитувчи ўрганилаётган таркиб учун энг самарали фаолият турларини танлаши, талабаларнинг қизиқишларини ҳисобга олиши ҳамда ўқув фаолиятига бўлган мотивацияси борасида ғамхўрлик қилиши лозим.

Дарсни режалаштириш, биринчи навбатда, фаолиятга йўналтирилган бўлиши кераклиги сабабли, талабалар фаолиятини қўллаб-қувватловчи рағбатларга мувофиқ дарсни қуришда иккита мумкин бўлган ёндашув (“вазифадан” ва “тадқиқотдан”) мавжуд.

Биринчи ёндашув — “вазифа” тузилмаси мавзуни ўрганиш натижасида статистик баҳолаш учун фойдаланиладиган вазифани танлашни назарда тутади. Ҳар бир дарс учун профессор-ўқитувчи қандай вазифа-

лар ва нима учун таклиф қилинишини ҳал қилади. Вазифалар мавзуни “очиб бериши” ва ўқув фаолиятини ташкил этиш воситаси бўлиб хизмат қилиши керак. Турли хил вазифалар (репродуктив, самарали) турли хил фаолият турларини ва ўқув жараёнининг турли хил ташкил этилиши ва сифатини белгилайди. Бунда қуйидаги самарали усуллардан фойдаланиш тавсия этилади: ихтиро, харита, иншо, рисола, интервью, хат, резюме, автобиография ёки кундалик, журнал мақоласи, шеърлар, ҳикоялар, расм, ҳайкалтарошлик, стенд, кўргазма, реклама, тадқиқот, тадқиқот мақоласи, илмий қурилма, фойдаланиш бўйича кўрсатмалар, қоидалар ёки китобларни кўриб чиқиш, китобнинг янги боби, расмли китоб, видео, газета, ижтимоий акция ва ҳоказо. Ҳар бир талаба учун турли хил вазифалар таклиф қилиниши мумкин. Вазифани тайёрлашда учта усулда таҳлил қилиш тавсия этилади.

1) талабанинг хулқ-атворини таҳлил қилиш;

2) вазифа талаб қиладиган ўқув материалини таҳлил қилиш;

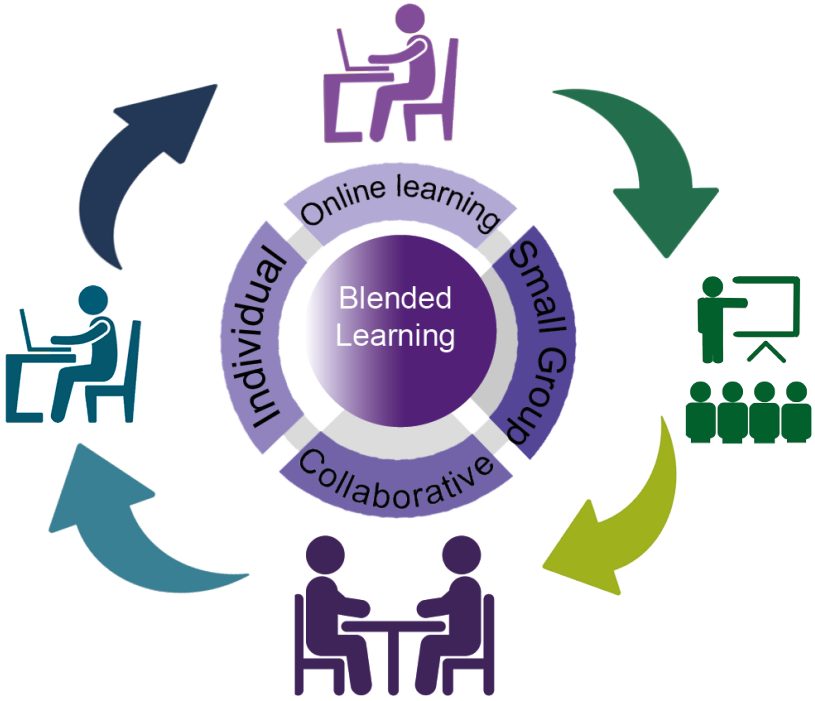
3) вазифани талаб қиладиган мавзу режаси асосида таҳлил қилиш.

Иккинчи ёндашув (“тадқиқотдан”) орқали дарс ўтиш ва кўникмаларни ривожлантириш учун самарали технологиялардан фойдаланиш.

Тадқиқот-маълумотларни йиғиш ва таҳлил қилишни ўз ичига олган саволларни ҳал қилишда талабаларнинг фаол ҳаракати талаб этилади. Тадқиқот профессор-ўқитувчи томонидан рағбатлантирувчи сифатида ишлайдиган муаммолар, дилеммалар, қарама-қаршиликларни тақдим этиш орқали рағбатлантирилади. Тадқиқот муаммонинг тавсифини, уни ҳал қилиш бўйича таклифни ва хулосаларни ўз ичига олади.

“Тадқиқотдан” тузилмасида ўқув фаолиятини ташкил этиш шакллари қуйидагилардан иборат: кейинги мунозара билан суҳбат, таклиф қилинган маърузачи, мунозара, иш дафтарчаси, амалий тадқиқотлар, қўшма тадқиқотлар, “экспертлар гуруҳи”, ақлий ҳужум, кичик гуруҳ иши, ролли ўйин.

Аралаш таълим шароитида моделни тўғри танлагандан сўнг уларнинг ҳар бир таркибий қисми — кундузги, АКТ ёрдамида ўз-ўзини тарбиялаш ўқув жараёнида қайси жойга тегишли бўлишини режалаштириш керак. Модель танловининг ўзи компонентларнинг вақт ва таркиб хусусиятлари ўртасидаги асосий нисбатни белгилайди. Бирор талаба, ўқув гуруҳи ёки аудиториянинг хусусиятлари ва эҳтиёжларига қараб, ўқув жараёнидаги турли компонентларнинг нисбати ва бу нисбатни қандай созлаш тўғрисида қарор қабул қилиш керак. Бундан ташқари, таълим муассасаси ўқув жараёнини ташкил этиш тамойилини танлаши ва уни изчил амалга ошириши, аралаш таълимнинг ҳар бир таркибий қисмининг улуши ва мазмунини режалаштириши мумкин. Таълим жараёнини табақалаштириш, индивидуаллаштириш ва шахсийлаштириш тамойиллари бугунги кунда таълим эҳтиёжларига энг моси ҳисобланади.

Дифференциаллаш таълим эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда, даражаси ёки профили жиҳатидан фарқ қилувчи турли гуруҳ талабаларининг ўқув жараёнини ташкил этиш принципидир.

Ўқув мақсадлари ушбу гуруҳдаги барча талабалар учун бир хил. Ўқув материалини тақдим этиш шакллари ва уни ривожлантириш учун таклиф қилинадиган фаолият турлари талабаларнинг индивидуал имтиёзларига ёки уларнинг эҳтиёжларига қараб фарқланади.

Индивидуаллаштириш — бу талабаларнинг психологик-педагогик хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда, ўқув материаллари ва ўқув эҳтиёжларини ривожлантиришнинг индивидуал суръатларини ҳисобга олиб, профессор-ўқитувчи томонидан амалга ошириладиган ўқув жараёнини ташкил этиш принципидир.

Шахсийлаштириш — бу ўқув жараёнини ташкил этиш принципи бўлиб, уни амалга оширишда талаба ўзининг шахсий таълим эҳтиёжлари ва когнитив қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда таълим мазмуни, усуллари ва ўрганиш суръатларини танлашга таъсир қилиши мумкин. Ушбу тамойил замонавий таълимнинг мақсад ва вазифаларига мос келади. Бироқ шахсийлаштириш принципини амалда қўллаш, биринчи навбатда, профессор-ўқитувчилар, шунингдек, талабаларнинг ижтимоий етуклик даражаси билан белгиланади.

Рақамли қисмидаги аралаш таълим талабалар фаолияти тўғрисидаги маълумотларни тўплайдиган ва уни профессор-ўқитувчига ва талабаларнинг ўзига тақдим этадиган технологиялардан фойдаланишини ўз ичига олиши мумкин. LMC ёрдамида профессор-ўқитувчи талабани тизимга қачон кирганини ва унинг мустақил дарслари қандай ўтганини назорат қилиши мумкин. Ва, албатта, натижаларни автоматик равишда

баҳолайдиган ва профессор-ўқитувчининг вақтини тежайдиган фикр-мулоҳазаларни тақдим этадиган кенг тарқалган онлайн тестлар мавжуд. Мисол сифатида соғлиқни сақлаш соҳасида онлайн ўрганиш юзма-юз машғулотларни тўлдирадиган ҳамда жамоавий ҳамкорликка тайёрлайдиган материаллар ва тадбирларни ўз ичига олиши мумкин. Бундай материаллар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

— вақт ўтиши билан касал органларнинг шикастланишини симуляция қилиш учун ишлатилиши мумкин бўлган 3D анимация моделлари;

— даволаш шароитида турли хил касалликларга чалинган беморлар учун зарур бўлган касалликлар тарихи ва ташхис қўйишни ўрганиш учун вазиятга асосланган амалиёт;

— қарор қабул қилишда талабаларнинг жавобларини кўриб чиқиш ва танланган танлов асосида дарҳол фикр-мулоҳазаларни тақдим этадиган хавфсиз муҳитда мулоқот қилиш керак.

Онлайн ўрганиш, шунингдек, аралаш ҳодисанинг юзма-юз қисмидан кейин ишлашни давом эттиришнинг самарали усули бўлиши мумкин. Кўпгина симуляция усуллари жарроҳлик ва акушерлик симуляцияларида ишлатиладиган тиббий манекенлар каби илғор бўлиши мумкин бўлган симуляторлардан фойдаланади, ҳатто баъзи манекенларнинг териси ҳам ҳақиқий кўринса-да, ҳақиқий пульс, тана ҳарорати ва ЭКГ кўрсаткичларини бера олмайди.

Симуляциянинг афзалликлари оддий — улар сизга хавфсиз муҳитда янги кўникмаларни эгаллаш учун зарур бўлган кўникмаларни машқ қилиш ва такрорлаш имконини беради. Симуляциялар, айниқса, стрессли вазиятларга тезда жавоб бериш учун эвристика ва мушак хотираси

зарур бўлган ҳолатларда самарали бўлади. Тренингда симуляция ёндашуви машқ қилинган ҳаракатни ёки ҳаракатлар тўпламини такрорлаш муваффақиятини сезиларли даражада ошириши мумкин.

Аралаш моделлар талабаларни тўғри қарор қабул қилиш, онгли танлов қилиш ва бунинг учун жавобгар бўлиш ҳиссини шакллантириши керак. Уларда ахборот маконида ишлаш, мустақил равишда ахборот излаш, танлаш ва таҳлил қилиш, турли замонавий технологиялар ёрдамида олинган натижани тақдим этиш кўникма ва малакалари шаклланишига ёрдам беришдан иборат. Аралаш таълим усули концепциясини, унинг мақсадлари ва таъкидланган афзалликларини ҳисобга олиб, қўшимча ресурсларни жалб қилган ҳолда, мослашувчан асосда ўқитишни ташкил этиш имконини берадиган аралаш таълим усули, деб айтишга тўлиқ асослар мавжуд. Ушбу таълим технологияси ҳам ўқув, ҳам технологик, ҳам педагогика фанларини ўқитишни янги самарали босқичга олиб чиқишга ва университетларнинг таълим тизимидаги мавжуд муаммоларни қисман бартараф этишга қодир.

ТАЪЛИМ НАТИЖАЛАРИНИ БАҲОЛАШ ВА МОНИТОРИНГ ҚИЛИШ

Баҳолаш ўқув жараёнини тартибга солиш ва тузатишда, умуман, уни бошқаришда, умумий мақсадларни белгилаш жараёнларида, таълим мазмунини аниқлашда, аниқ таълим мақсадларини шакллантиришда ва ўқитиш шакллари ва усулларини тўғри аниқлашда асосий роль ўйнайди.

Баҳолаш — жорий баҳолаш режимида ва дастур охирида талабаларнинг ютуқларини қайд этиш учун зарур. Баҳолашнинг асосий вазифаси ўқув жараёнини таҳлил қилиш воситаси бўлиб хизмат қилишдир. Шунинг учун баҳолашнинг муҳим талаби объективликдир.

Аралаш машғулотларда баҳолаш мезонларга асосланган баҳолаш усулида ўтказилиши самарали ҳисобланади.

Мезонларни баҳолаш — кутилаётган ишнинг хусусиятлари (мазмуни ва шакли)нинг батафсил тавсифини ифодаловчи мезонлар тизими бўйича талаба ишини баҳолаш. Умумий шаклда тузилган мезонлар рўйхати таълим жараёнининг барча иштирокчиларига (профессор-ўқитувчилар, талабалар, маъмурлар, ота-оналар) олдиндан маълум бўлади.

Мезонга асосланган баҳолаш — олинган таълим натижаларини режалаштирилган натижалар билан таққослаш (одатда ўқув фаолиятининг олинган натижаларини ўртача натижалар билан таққослашни ўз

ичига олган меъёрий баҳолаш билан таққосланади, ўқитиш усулларининг бир хиллигини талаб қилади). Мезонга асосланган баҳолаш профессор-ўқитувчига педагогик фаолият усуллари ва уларни танлаш эркинлигини беради.

Муайян ишни баҳолаш мезонлари мавзу бўйича баҳолаш мезонларидан фарқ қилиши керак. Иккинчиси жуда умумий тарзда тузилган ва узоқ муддатли таълим мақсадларини амалга ошириш учун муҳимдир. Мезонлар талабанинг когнитив соҳадаги фаолиятининг турли жиҳатларини акс эттиради (билим, тушуниш, қўллаш ва бошқалар даражасида) ва фанларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, аниқ таркиб билан тўлдирилади (масалан, биологияда маълумотларни қайта ишлаш, адабиётда матн, нутқни ташкил қилиш ва бошқалар).

Баҳолаш бажарадиган вазифаларга қараб, диагностик, шаклантирувчи (оралиқ) ва аниқлаш (мавзу бўйича якуний) каби турларга бўлиниши мумкин.

Диагностик баҳолаш — талабанинг аввалги фаолиятини баҳолаш, яъни одатда ўқитишнинг янги босқичи бошида амалга оширилади.

Форматив баҳолаш — янги ўқув материалини ишлаб чиқишда ёки самарали характердаги мураккаб вазифани бажаришда (масалан, тадқиқот ўтказиш, лойиҳани якунлаш ёки иншо ёзиш) талабанинг фаолиятини баҳолаш. Бу маҳсулотни яратишнинг оралиқ босқичларини баҳолашни англатади. Бу жараён оғзаки баҳолаш шаклида амалга оширилади.

Баҳолашни аниқлашда янги ўқув материалини ишлаб чиқиш зарур. Мураккаб вазифани бажаргандан сўнг талабанинг фаолиятини баҳолаш ўринли саналади. У белгиланган шаклда амалга оширилиши лозим.

Баҳолаш натижалари ўқув жараёни иштирокчилари томонидан турли йўллар билан қўлланилади.

Профессор-ўқитувчилар талабалар фаолиятини ҳар куни қуйидаги тартибда баҳолайдилар:

- ўқув фаолиятни режалаштириш;
- нимага эришиши режалаштирилган ва қайси ҳолатда улар амалга ошмаслигини аниқлаш;
- талабаларни рағбатлантириш;
- уларга ўқув жараёнида қандай ривожланаётгани ҳақида маълумот бериш.

Талабалар баҳолаш натижаларидан қуйидагиларда фойдаланадилар:

- улар нимани ва қандай ўрганишлари кераклигини тушунади;
- кучли ва заиф томонларини аниқлайди;

- жамиятдаги мавқеини аниқлаштиради.

Олий таълим муассасаси маъмурияти баҳолаш натижаларидан қуйидагиларда фойдаланади:

- талабаларни рағбатлантириш;
- таълим ресурсларни тўғри тақсимлаш;
- профессор-ўқитувчиларнинг касбий ўсишини режалаштириш.

Мезонга асосланган баҳолаш ўқув жараёнини аралаш таълимнинг ҳар қандай таркибий қисмларида амалга оширишда талабанинг ўзини баҳолаш тартибига жалб қилишга замин яратади, чунки мезонлар тизими ўзини ўзи баҳолашни амалга оширишга имкон беради, бу эса талабада ўзини акс эттиришга ёрдамлашади.

Уларда ишлатиладиган вазифалар турларига қараб баҳоланиши лозим. Туридан келиб чиқиб улар ҳар хил бўлиши мумкин: анъанавий (мустақил, амалий, назорат ишлари ва бошқалар) ҳамда нисбатан янги (топшириқлар, курс ишлари, лойиҳалар, тақдимотлар ва бошқалар).

Мезонларга асосланган баҳолашдан фойдаланиб, талабалар рейтингини осонгина тузиш мумкин.

Аралаш курснинг электрон компоненти учун турли хил манбалар ўқув материалини қулай ва қизиқарли тарзда тақдим этиши туфайли янги имкониятлар очади. Мослашувчанлик ва ўзгарувчанлик тамойилига асосланган тилни юқори сифатли ўқитишни амалга ошириш учун компьютер воситаларининг имкониятлари талабаларга фанни мустақил равишда ўрганиш учун индивидуал траекторияни аниқлаш имконини беради. Бугунги кунда ёшлар доимий маълумот оқимида ўсади ва ўқитиш усуллари уларни саволларни шакллантириш ҳамда кейин бу саволларга жавоб топиш қобилиятини шакллантириш лозим. Зеро, ишни билмаган ёшларни ким ишга олади? Агар аралаш таълим стандартлаштирилган тестларда яхши натижаларга эришган болаларни тарбиялаш билан чекланса, бу яна бир умидсизликка олиб келади. Бу анъанавий таълим тизимига хос бўлган стереотипларни бузишга ёрдам берадиган кенг стратегия. У профессор-ўқитувчиларга талабаларга илгари имконсиз бўлган усуллар билан мурожаат қилиш имкониятини беради. Лекин бунинг ишлаши учун мактаб раҳбарлари аралаш таълим ёки технологиядан бошлашлари шарт эмас, улар аралаш таълим имкониятларини тўлиқ ишга солиш учун пухта дизайн жараёнидан бошлашлари керак.

АРАЛАШ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИНИНГ ЎЗБЕКИСТОНДА ЖОРИЙ ЭТИЛГАНЛИК ҲОЛАТИ

Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги ҳузуридаги Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари маркази томонидан вазирлик ҳузуридаги 63 та олий таълим муассасаларида “аралаш таълим (Blended Learning)”, “тескари синф (Flipped Classroom)”, сунъий интеллект, виртуал ҳақиқат (Virtual Reality) ва шу каби таълим технологияларнинг жорий этилганлик ҳолати, мавжуд муаммо ва камчиликлар ўрганилди.

Ўзбекистонда “аралаш таълим” технологияси Ўзбекистон-Финландия педагогика институти Педагогика факультети 60110500 — Бошланғич таълим йўналиши 3-курс талабаларига 6-семестрда танлов фани сифатида ўтилиши ишчи ўқув режага киритилган. Ушбу фанга 120 соат юкламаси ажратилган бўлиб, 24 соат маърузага, 36 соат амалий дарсга, 60 соат мустақил таълимга тақсимланган. Ўзбекистон Миллий университети, Наманган давлат чет тиллари институти, Самарқанд давлат университетининг Каттақўрғон филиали, Термиз муҳандислик-технология институти ва Гулистон давлат педагогика институтларида юқорида келтирилган технологиялар жорий қилинган бўлиб, яна 17 та университетда қисман амалга оширилган.

Шунингдек, талабалар анъанавий таълим олишга кўникиб қолгани ва когнитив (ақлий таълим олиш) кўникмасининг йўқлиги, айрим профессор-ўқитувчиларнинг замонавий технологиялар бўйича дарс беришга компетенцияларининг етарли даражада эмаслиги, моддий техник базанинг сифатсиз ёки аксинча мавжуд эмаслиги, интернет тезлигининг пастлиги (серверларнинг талабга жавоб бермаслиги), профессор-ўқи-

тувчиларга юқоридаги методикалар бўйича дарс жараёнига тайёргарлик кўриш учун дастлабки босқичда катта юклама тушиши ва видео контент ҳамда топшириқларни ишлаб чиқиш учун студиялар йўқлиги каби муаммолар мавжуд.

Ўтказилган ўрганиш натижаларига қўра, 40 та олийгоҳда бундай технологияларнинг етарли даражада жорий этилмаганлиги ёки бундай методикалардан фойдаланиш бўйича тасаввурга эга эмасликлари аниқланган. Рақамларга мурожаат қилсак, жорий этилганлик ҳолати 9,5% (6 та ОТМ), қисман жорий этилганлик ҳолати эса 27% (17 та ОТМ)ни ташкил этса, жорий этилмаганлик ҳолати 63,5% (40 та ОТМ) ни ташкил қилади. Ваҳоланки, ушбу технологияларни жорий этиш бўйича "Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ–5847-сон Фармонида "Таълим жараёнига рақамли технологиялар ва замонавий усулларни жорий этиш" вазифалари белгиланган.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, қуйидаги таклифлардан фойдаланиш тавсия этилади:

– олий таълим соҳасини ривожлантиришда таклиф қилинаётган янги илғор таълим технологияларини педагогика таълим йўналишлари ва мутахассисликлари ўқув режаларидаги мос фанларга қўшимча (4-6 соатни ташкил этадиган) модуль сифатида киритиш;

– олий таълим соҳасини янада ривожлантиришда таклиф қилинган методик технологияларни ОТМларнинг фан дастурларига киритиш ва уларни амалиётда жорий қилинганлик мониторингини йўлга қўйиш;

– ривожланган хорижий давлатларда синовдан ўтган ва самарадорлиги юқори бўлган илғор таълим технологиялардан олий таълим муассасаларида (дарс машғулотларида) кенг фойдаланиш механизмини йўлга қўйиш мақсадида махсус методик қўлланмалар ва видеороликлар тайёрлаш;

– олий таълим муассасаларининг педагог кадрлари малакасини оширишда илғор таълим технологияларни қўллаш бўйича маҳорат дарслари, давра суҳбатлари, семинарлар, тренинглар, конференциялар ўтказишни ташкил қилиш;

– методик қўлланмада келтирилган хорижий тажриба ва тавсияларни олий таълим муассасаларининг профессор-ўқитувчилари томонидан дарс машғулотларида кенг фойдаланиш механизмини йўлга қўйиш.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, мазкур методик қўлланма аралаш таълим технологияси асосида ўқув жараёнини ташкил этиш ҳақида тўлиқ маълумот беради. Анъанавий офлайн таълимни онлайн таълим компонентлари билан бирлаштирган аралаш таълим олий ўқув юртлари учун кўплаб афзаллик ва имкониятларни тақдим этади.

Қўлланмада аралаш таълимнинг асосий тамойиллари ва таркибий қисмлари, шу жумладан, онлайн ресурсларни бирлаштириш, интерактив тадбирлар ва ҳамкорликда ўрганиш имкониятлари муҳокама қилинди. Талабалар ва профессор-ўқитувчилар учун аралаш таълимнинг афзалликлари ўрганиб чиқилди.

Бундан ташқари, ушбу қўлланмада аралаш ўқув курсини ишлаб чиқиш ва амалга оширишнинг босқичма-босқич жараёни тасвирланган. Эҳтиёжларни баҳолаш ва курсни ишлаб чиқишдан тортиб, тегишли технологияларни танлаш ва ўқув натижаларини баҳолашгача, аралаш таълимни муваффақиятли ва самарали амалга оширишни таъминлаш учун ҳар бир босқич пухта ўйланган.

Қўлланма аралаш таълимни амалга оширишда юзага келиши мумкин бўлган қийинчиликларни енгиш учун муҳим мулоҳазалар ва энг яхши амалиётларни тавсия этади. Унда таълим муассасаларига мумкин бўлган тўсиқларни енгиб ўтиш, аралаш таълимга қийинчиликсиз ўтишни таъминлаш учун талабаларнинг тайёргарлиги, профессор-ўқитувчиларни қўллаб-қувватлаш, технологик инфратузилма ва ўқув дастурларини лойиҳалаш каби омиллар муҳокама қилинади.

Шундай қилиб, аралаш таълим анъанавий ва замонавий анъаналарни ўзида бирлаштиради. Чунки ўқув жараёнида ижобий самарадорлиги эскирмаган анъаналардан воз кечилмайди ва мавжуд қадриятлар замонавий технологиялар орқали такомиллаштирилади. Шу билан бирга, аралаш таълимда масофавий таълим ва бошқа замонавий таълим бериш шаклларидан фойдаланилади. Дарс жараёни қулай технологияларни қўллаш асосида ижобий имкониятларни ўзида мужассамлаштиради. Аралаш таълимни жорий этиш натижасида талабаларга янада динамик ва интерактив таълим тажрибаси тақдим этилади, таълим мазмуни ва методикаси ўзгаради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрда “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ–5847-сон Фармони, Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 09.10.2019 й., 06/19/5847/3887-сон; https://lex.uz/docs/6079422
2. Picciano, A.G., Dziuban, C.D., Graham, C.R., & Moskal, P.D.(Eds.). (2021). Blended Learning: Research Perspectives, Volume 3.
3. Li, S., & Wang, W. (2022). Effect of blended learning on student performance in K-12 settings: A meta-analysis. Journal of Computer Assisted Learning, 38(5), 1254-1272.
4. Megahed, N., & Hassan, A. (2022). A blended learning strategy: reimagining the post-Covid-19 architectural education. Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research, 16(1), 184-202.
5. Widjaja, G., & Aslan, A. (2022). Blended learning method in the view of learning and teaching strategy in geography study programs in higher education. Nazhruna: Jurnal Pendidikan Islam, 5(1), 22-36.
6. Castro, R. (2019). Blended learning in higher education: Trends and capabilities. Education and Information Technologies, 24(4), 2523-2546.
7. Alammary, A., Sheard, J., & Carbone, A. (2014). Blended learning in higher education: Three different design approaches. Australasian Journal of Educational Technology, 30(4).
8. Vaughan, N. (2007). Perspectives on blended learning in higher education. International Journal on E-learning, 6(1), 81-94.
9. Garrison, D. R., & Kanuka, H. (2004). Blended learning: Uncovering its transformative potential in higher education. The internet and higher education, 7(2), 95-105.
10. https://www.teachthought.com
11. https://www.almotahidaeducation.com
12. https://www.blendedlearning.org
13. https://www.sciencedirect.com

МУНДАРИЖА

Кириш 3
Аралаш таълим (blended learning) технологиясининг мазмун-моҳияти 4
Аралаш таълимнинг моделлари 7
Аралаш таълим (blended learning) технологиясининг афзалликлари ва камчиликлари 15
Аралаш таълимнинг қандай афзалликлари бор? 15
Аралаш таълимда ўқув фаолиятини режалаштириш 18
Таълим натижаларини баҳолаш ва мониторинг қилиш 24
Аралаш таълим технологиясининг Ўзбекистонда жорий этилганлик ҳолати .. 27
Хулоса 29
Фойдаланилган адабиётлар 30

Услубий нашр

АРАЛАШ ТАЪЛИМ (BLENDED LEARNING)
ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ЎҚУВ
ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Методик қўлланма

Муҳаррир:
Ҳ. Закирова

Техник муҳаррир:
Ш. Бекназаров

Бадиий муҳаррир:
З. Шоимов

Мусаҳҳиҳа:
Д. Бекназарова

Дизайнер:
Ф. Қўзиев

Наш.лиц. Тасдиқнома: 050532, 27.11.2022 й.
Теришга 01.11.2023 йилда берилди. Босишга 04.12.2023 йилда рухсат этилди.
Бичими: 84x108 1/32. Офсет босма. “Pragmatica” гарнитураси.
Шартли б.т. 2.64. Нашр б.т. 2.0.
Адади 500 нусха. Буюртма № OV-17.
Баҳоси шартнома асосида.
“Yetakchi nashriyoti”, 100190, Тошкент шаҳри,
Олмазор тумани, Бешқўрғон, 2-мавзеси, 9-уй 87-хонадон.
e-mail: yetakchi_nash@mail.
“Mehr-nuri nashriyoti” УК босмахонасида чоп этилди.
Олмазор тумани, Бешқўрғон, 2-мавзеси, 9-уй 87-хонадон.
Телефон: +99890 394-10-65

Аралаш таълим (blended learning) технологияси асосида ўқув жараёнини ташкил этиш

ISBN 978-9910-9640-2-2